RADIO FREE EUROPE
EAST EUROPE RESEARCH & ANALYSIS

CZECHOSLOVAK UNIT

PREHĽAD TLAČE

Číslo: 240/IX

Dátum: 28.10.66.

OBSAH

Marta VARTÍKOVÁ — Kultúrna politika slovenských komunistov v prvom roku po oslobodení — str. 2 - 20.

PŘÍSPĚVKY K DĚJINÁM KSČ, č. 4/1966, str. 514-532.

KULTÚRNA POLITIKA SLOVENSKÝCH KOMUNISTOV V PRVOM ROKU PO OSLOBODENÍ

Marta Vartiková

Po máji 1945, v novej mocenskej situácii obsiahnutá nutnosť spol čenských premien v Československu priviedla na program dňa aj rieš nie otázok kultúrnopolitických. Bolo imanentné silám, ktoré privied prebiehajúca revolúcia k moci, a tieto sily vyjadroval antifašistick blok, že treba aj kultúru usmerniť, dať jej nový obsah, adekvátn prebiehajúcim zmenám národnodemokratického charakteru, usmern cesty kultúry v novom domácom i európskom podnebí, mobilizova vnútorné rezervy na rýchle prekonanie tých nepriaznivých dôsledko ktoré v oblasti ideológie a kultúry zanechalo posledných šesť roko Osobitne to platilo pre Slovensko, kde objektívny vývin vytvoril do priaznivé podmienky pre zneužitie kultúry v najširšom zmysle slov

Na Slovensku vystupovala do popredia nutnosť mobilizovať vnúto né rezervy na prekonanie dôsledkov fašistickej nemeckej kultún dôsledkov domáceho ľudáckeho pôsobenia na oblasť nadstavbovú, v lúčiť z nej všetko, čo zanechal fašizmus. To bola úloha veľmi bezpro stredná. A všeobecne naliehavý bol problém mobilizovať sily na prek návanie kultúrneho zaostatia, usmerniť oblasť kultúry takým smero ktorý sa uberal v smere najširšej demokratizácie. Východiskom b Košický vládny program.

Vychádzajúc z Košického vládneho programu pred frontom kultú nych pracovníkov stála predovšetkým úloha zabezpečovať kultúrn oblasť tak, aby v nej nemali možnosť pôsobenia nijaké zvyšky minulé režimu. Tak isto pri realizácii Košického vládneho programu bo treba zodpovedať otázku, čo je možné prevziať z minulosti tak, aby s materiálne zabezpečila realizácia kultúrnych úloh. Iné bolo likvidova fašistické organizácie kultúrne, inštitúcie, ktoré mu slúžili a boli v slovene produktom klérofašizmu na Slovensku a iné bolo naplniť no vým duchom také inštitúcie, ako bola univerzita, vysoké školy a škol vôbec.

Cieľom kultúrnopolitických snažení bola výchova a prevýchova, a politická, umelecká i ideologická v demokratickom duchu, zbaven deformácií minulosti. Za základ tejto výchovy volili jej tvorcov

3/240/IX

a usmerňovateľa bázu národných dejín. V takto usmerňovanej výchove, pretkávanej odkazmi revolučnej minulosti, prebiehal aj zápas o zmysle národných dejín, po roku 1945 v priestore medzi demokratickými silami ľudu, komunistami a antifašistami, proti zvyškom a prežívaniu vplyvov ľudáctva na Slovensku; začiatkom roku 1946 v priestore medzi komunistami a tými, ktorí neopustili zásady antifašistického demokratického frontu, a na druhej strane tými, čo sa octli na druhej strane barikády a hľadali možnosti preraziť demokratický front kultúry zaostalými, náboženskými tradíciami, prostredníctvom ktorých sa snažili uplatniť pôsobnosť ideológie zvyškov ľudáctva.

Možnosti pre rozvoj kultúry v zmysle jej veľkej demokratizácie vytvárala aj skutočnosť, že v roku 1945 sa vytvorili podmienky, v ktorých štát vzal na seba zodpovednosť za výchovu, a táto zodpovednosť bola v úplnej zhode so smermi vývinu kultúry, ako si to predstavoval demokratický front kultúrnych pracovníkov. Čiže nová orientácia kultúry zodpovedala štátnopolitickej ideológii. Táto štátnopolitická orientácia na zásadné vnútorné spoločenské premeny i zahraničnopolitická orientácia v prvom rade na Sovietsky zväz (na rozdiel od rokov predmníchovskej ČSR) a slovanské krajiny, ale aj ostatné demokratické krajiny Európy vytvárala veľmi priaznivé podmienky pre nový obsah kultúry a jej rozvoj.

V článku nám nejde o oblasť literárnohistorickú, hoci dokumenty a udalosti veľmi súvisia aj s problematikou literárnovednou. Chceme len na základe dvoch kultúrnopolitických rokovaní v prvom roku po vojne pokúsiť sa rekonštruovať časť histórie nedávnej, aby sme po[illegible] že kultúrnu politiku od prvých týždňov a mesiacov po oslo[illegible]ňovali v rozhodujúcej miere komunisti. Z tohto uzáveru [illegible]ie iný, a síce, že zápas o novú slovenskú kultúru stavaný na gruntoch národného kultúrneho odkazu, na »tých nádherných pomníkoch slovenskej kultúrnej minulosti, poznačených menami A. Sládkoviča, J. Kráľa, Bottu, Chalúpku, Hviezdoslava, Roya, Krasku«[1] nielen v antifašistickom boji, ale aj po oslobodení, zvádzala tá generácia slovenských kultúrnych pracovníkov a určovala tvárnosť slovenského kultúrneho diania, ktorá po viac ako dvadsiatich rokoch — od oslobodenia — predstavuje vrchol kultúrnych hodnôt národa. Sú to tí, s menami ktorých sa sústavne stretáme, kedykoľvek narazíme na dokumenty z kultúrnej oblasti po oslobodení, ale aj skôr: mnohých poznávame už od rokov tridsiatych, ďalších výrazne od čias Povstania a tesne pred ním. Len niekoľko málo reprezentantov na ilustráciu: P. Jilemnický, Fr. Kráľ, L. Novomeský, A. Matuška, Vl. Clementis, A. Bagar, J. Cikker, E. Suchoň, J. Kostka, Janko Alexy ....

Prvou udalosťou, ktorá dokumentuje zaangažovanosť slovenských kultúrnych pracovníkov na splnení Košického vládneho programu, v časti o poslaní kultúry po oslobodení, chceme nazvať I. sjazd umel-

---

[1] *Zborník z I. sjazdu umelcov a vedeckých pracovníkov*, Bratislava 1946, s. 72.

cov a vedeckých pracovníkov v Banskej Bystrici 27.—28. augusta 1945. Druhou udalosťou bol sjazd kultúrnych pracovníkov KSS v Turčianskom Martine 23.—25. apríla 1946.

Aj keď prvá akcia sa nekonala v užšom kruhu zainteresovaných len členov komunistickej strany z umeleckého a vedeckého slovenského frontu, oprávnenosť zaradiť ju do toho, čo chceme nazvať vytváranie sa kultúrnopolitického programu KSS, nám dáva fakt, že sjazd v Banskej Bystrici sa zišiel z iniciatívy komunistov. Na prvom mieste zvolanie sjazdu podnietil L. Novomeský, vtedy poverenik SNR pre školstvo a osvetu, spolu s Michalom Chorvátom, poverenikom SNR pre informácie.

Nebola to iniciatíva náhodná, izolovaná od procesov, ktoré zasahovali v lete 1945 vedomie slovenskej spoločnosti. Vyplývala z pochopenia nutnosti aktívneho pôsobenia novej, na demokratických zásadách stavanej kultúrnej politiky. Úlohou tejto politiky, ako ju chápali reprezentanti Komunistickej strany Slovenska, bolo nielen otvárať nové školy, prednáškové siene, sály divadiel, rozprúdiť publikačnú činnosť všetkého druhu a »bojiť sa o ich úroveň«, ale aj o to — ako to vyjadril 15. júna 1945 L. Novomeský v článku uverejnenom v Novom slove Na okraj našej kultúrnej politiky — aby »naše kultúrne a umelecké prejavy svojou kvalitou, svojou pravdivosťou a presvedčivosťou, svojím poctivým pomerom k životu a jeho potrebám zniesli zrovnania s tým najlepším, čo sa v tom-ktorom odbore utvára kdekoľvek vo svete.«[2] Ako generálnu líniu kultúrnej politiky označil sprístupnenie vzdelania najširším vrstvám a síce v súvislostiach takto formulovaných. »Pri generálnej línii celej našej kultúrnej politiky, zacielenej na umožnenie a sprístupnenie vzdelania pre najširšie ľudové vrstvy, nebude správa našej kultúrnej politiky prekážať ani tzv. tvorbe avantgardnej v umení, laboratórnej, výskumnej práci tak v umení, ako vo vede, pretože si je vedomá významu takejto tvorby pre celý náš umelecký i vedecký vývoj. Väčšmi než o to, aby požadovala koncesie od umenia v mene všeobecnej prístupnosti a zrozumiteľnosti, bude sa starať o to, aby i široké vrstvy záujemcov dostali vysvetlenia o zmysle a poslaní na prvý pohľad nezrozumiteľnej umeleckej tvorby, ako aj o význame odbornej vedeckej práce pre vzostup vzdelanosti a zvýšenie úrovne celého nášho života.«[3] Problém avantgardy tu vystupuje teda ako možný nástroj, potencionálny faktor na prekonanie národnej zaostalosti, alebo — pozitívne vyjadrené — na rozvinutie kultúrnej úrovne národa. Predstavuje využitie možností avantgardy pre národnú kultúru smerom »do šírky«.

Názory takto formulované bolo nutné skonfrontovať na pôde širšieho kultúrneho, umeleckého i vedeckého frontu.

Za rozhodujúci moment pre zvolanie sjazdu pokladali jeho organi-

[2] Nové slovo, roč. II, č. 3, 15. jún 1945.

[3] Tamže, s. 2.

zátori a aj iniciátori nutnosť zísť sa po oslobodení na pracovnom kongrese, »na ktorom by sa rozptýlili nejasnosti v pomere niektorých spisovateľov a kultúrnych pracovníkov k našej súčasnosti, likvidovať by sme mali... i nevyjasnené otázky *bratislavského manifestu*[4] po B. Bystrici a hlavne dať *širokú spoločnú platformu* pre účasť všetkých kultúrnych *pracovníkov na práci kultúrnej*«.[5] Takto písal L. Novomeský 1. augusta 1945 poverenícovi SNR pre informácie M. Chorvátovi.

Bola to len jedna z úloh, úloha však východisková: vyporiadať sa pri prvom výročí Slovenského národného povstania najmä s obsahom Ohlasu, ktorý proti Slovenskému národnému povstaniu podpísali aj niektorí spisovatelia, nepatriaci do plejády tvorcov kultúry krátkodhlej ľudáckej vlády. Takto stanovená úloha v lete 1945 predstavovala konkretizáciu politickej línie, ktorú vypracovali komunisti na svojej konferencii v Košiciach 28. februára—1. marca 1945. V Ohlase Komunistickej strany Slovenska na adresu inteligencie možno čítať: »Obraciame sa na *poctivých príslušníkov slovenskej pracujúcej inteligencie*, bez ohľadu na bývalú politickú príslušnosť a vierovyznanie, aby všetky svoje sily a schopnosti zasvätili boju za porážku nepriateľa a úsiliu o výstavbu nového slobodného Slovenska.«[6] Boli to slová pre širší záber, a tak adresované aj do radov umeleckých a vedeckých pracovníkov. Nemohli sa, pravda, interpretovať ako zmierenie sa s tými, čo aktívne pôsobili v oblasti ideológie fašizmu. Väčšina kultúrnych pracovníkov však fašizmus i slovenský štát odmietla.

Na základe Košického vládneho programu sa mali zrušiť všetky inštitúcie, ktoré vznikli za slovenského štátu, teda aj kultúrne inštitúcie. Po oslobodení do augusta 1945 nevznikla nijaká nová organizačná báza pre rozvoj kultúrnych potrieb. To bol aj ďalší dôvod zvolať sjazd a vyjasniť poslanie kultúrno-vedeckých pracovníkov v novej politickej situácii. V podstate teda úlohou sjazdu bolo vyriešiť otázky ideové, vyjasniť si otázky minulosti, vyjasniť si líniu a postoj umelcov k otázkam tvorby i kultúrnych pracovníkov k verejnému životu, riešiť otázky organizačné, sociálne, odborové, vytvoriť organizačnú základňu vo forme Umeleckej a vedeckej rady.

Ku kardinálnym otázkam sjazdového rokovania nutno zaradiť vzťah k českej kultúrnej tvorbe a jej reprezentantom, uvedomenie si miesta kultúry malého národa v svetovej alebo európskej tvorbe, v zodpovedaní otázky »Východ či Západ«, prístup k jej riešeniu, čo všetko sa odzrkadlilo už v atmosfére prípravy sjazdu. Citovať by bolo možno viacero výrokov, ktoré odzneli už v príprave sjazdu, keď sa jeho organizátori vyjadrovali o zmysle, oprávnenosti a poslaní prvého stretnutia umeleckých a vedeckých pracovníkov. Za všetky snáď možno

[4] Išlo o protipovstalecký Ohlas Spolku slovenských spisovateľov z konca septembra 1944. — pozn. M. V.

[5] Zborník I. sjazdu umelcov a vedeckých pracovníkov, Bratislava 1946, s. 10.

[6] Ohlas košickej konferencie KSS, publ. Cesta ku kvetnu, s. 521, Praha 1965.

uviesť, že im išlo o snaženie za úspech v práci spejúcej »k vyšším métam nášho národného celku a všeslovanskej jednoty«. Volíme ho, najmä pre druhú časť — všeslovanskú jednotu.

Idey slovanstva, či všeslovanstva patrili od prvých týždňov po oslobodení do demokratického obsahu kultúrnopolitického pôsobenia. Vytvárali priestor na báze antifašistického boja slovanských národov pre vytýčenie smerov kultúrnopolitickej orientácie. V týchto reláciách duchovnú oblasť bezprostredne ovplyvňovala atmosféra prvého všeslovanského dňa na Devíne 5. júla 1945, ktorý sa konal v rámci politiky Národného frontu »... na pamäť oslobodenia Devína statočnou Červenou armádou a jeho prinavrátenia z moci nacistického Nemecka slovenskému národu a Československej republike«.[7]

Zdôrazňovanie myšlienok »všeslovanstva«, »slovanstva« a zaraďovanie ich do organickej súčasti národnej kultúry, ako prvku, ktorý v nej má pôsobiť pri budovaní ľudovodemokratickej republiky, malo svoje nové oprávnenie pre kultúrno-ideové pôsobenie a kultúrnopolitickí pracovníci ho nechápali ako stotožnenie alebo náväznosť na panslavizmus. Význam »všeslovanstva«, »slovanstva«, zdôrazňovanie bratstva medzi slovanskými národmi v rokoch po oslobodení spočívali predovšetkým na medzinárodnopolitickom i kultúrnom spojenectve na prvom mieste so Sovietskym zväzom, predovšetkým preto, že to bola krajina socialistická. Tak isto pri dovolávaní sa priateľstva a bratstva so slovanskými krajinami v rokoch 1944—1945 sa vždy kládol dôraz, že ide o »nové Poľsko«, »Titovu«, alebo »novú Juhosláviu«, alebo o »slovanské Bulharsko«, čiže slovanské krajiny, o ktorých vývine v podvojnom usporiadaní Európy nebolo pochýb. Preto aj v atmosfére, ktorú si predvytváral sjazd, vyšiel v Pravde 28. augusta 1945 článok I. Erenburga Poznámky spisovateľa, uverejnený v Literaturnej gazete koncom roku 1944 — súčasť spomienok na priateľov spisovateľov spätých s európskym protifašistickým bojom od r. 1935 až do predzvesti konca druhej svetovej vojny. Medzi menami spisovateľov André Malraux, Andersen Nexö, Jean Prévost nájdeme meno českého románopisca Vladislava Vančuru, čo »na bojovej stráži zahynul«, Vl. Nazora, ktorý »s hrdinmi maršala Tita prichádza cez horské priesmyky a bojuje...« a zaradenie aj slovenského básnika. I. Erenburg vtedy napísal: »Teraz prišiel do Londýna básnik Laco Novomeský ako predstaviteľ Slovenského komitétu. Až do tejto jesene zápasil vyše 5 rokov s okupantmi.«

Prípravný výbor urobil zoznam pozvaných. Vychádzal zo zásady, že sjazdu sa môžu zúčastniť len ľudia »s čistým politickým štítom«, preto

[7] Z ohlasu prípravného výboru, Pravda 20. jún 1945.

na listinu účastníkov sjazdu sa nedostal ani jeden z garnitúry ľudáckej. Pozvaných bolo vyše 200 kultúrnych a umeleckých pracovníkov, spisovateľov, maliarov, sochárov, hudobných skladateľov, hercov, literárnych historikov, profesorov histórie, literatúry, prírodovedcov, filozofov. Pozvaní boli aj zástupcovia partizánov a robotníkov a predstavitelia masových organizácií: Zväzu slovenských žien, Zväzu slovenskej mládeže, ústredia odborovej organizácie, zástupcovia jednotného zväzu slovenských roľníkov. Na sjazd bolo pozvaných 42 predstaviteľov českého kultúrno-vedeckého frontu.[8]

O tom, s akou odozvou sa stretlo zvolanie sjazdu, svedčí 39 došlých listov prípravnému výboru. Jedni s ľútosťou sa ospravedlnili, že z rozličných príčin sa nemôžu zúčastniť sjazdu, iní s radosťou oznámili, že sa sjazdu zúčastnia. Všetci vítali stretnutie. Z rozhovoru s podpredsedom prípravného výboru dr. M. Bakošom, uverejneného v Národnej obrode 19. augusta 1945, sa dozvedáme, že »na sjazd boli pozvaní aj mnohí vynikajúci umelci a vedeckí pracovníci spriatelených národov«. Zo záznamu rokovania sjazdu vyplýva, že na sjazde bol sovietsky spisovateľ Konstantín Simonov.

Pre priblíženie alebo oživenie sjazdového ovzdušia uvedieme, že sa vytvorilo pracovné predsedníctvo,[9] na čele s L. Novomeským, a komisie: kultúrnovedná, spisovateľov, hudobných umelcov, výtvarníkov, divadelníkov. Sjazd charakterizovali dve stránky: pracovná a manifestačná.

Bezprostredne pred sjazdom sa konala celoslovenská konferencia KSS v Žiline (11.—12. augusta 1945). Priama súvislosť medzi konferenciou KSS a sjazdom kultúrnych pracovníkov sa nemôže vyvodzovať. No fakt, že slovenskí komunisti riešili vlastne komplexne otázky povojnového Slovenska, upozornili na úlohy ideologického zápolenia so zbytkami ľudáctva na Slovensku a nutnosť dôslednej demokratizácie v oblasti slovenskej kultúry, nemohla nemať vplyv na rokovanie sjazdu. Už z príprav rokovania bolo evidentné, že pôjde o vyporiadanie sa s minulosťou, poznačenou ľudáckym fašizmom, a o stanovenie si ideového

---

[8] Z aktívnych politikov v zozname nachádzame mená (výber podľa poradia v zozname prípravného výboru): dr. Vavro Šrobár, dr. Vlado Clementis, Viliam Široký, dr. E. Fríš, dr. Jozef Lettrich, Karol Šmidke. Pozvaný bol aj dr. Ivan Dérer.

Z radov českej kultúrnopolitickej obce na sjazde sa počítalo s účasťou ing. L. Linharta, Václava Rabasa, Jana Zrzavého, Zd. Nejedlého, Vítězslava Nezvala, S. K. Neumanna, Fr. Halasa, Ivana Olbrachta, J. Rybáka, Karla Konráda, Lumíra Čivrného, M. Majerovej, Jana Drdu, dr. Jana Mukařovského a ďalších.

[9] Predsedníctvo tvorili: M. Chorváth, J. Hronec, I. Hrušovský, A. Štefánek, M. Bakoš, Š. Bednár, A. Bagar. Čestné predsedníctvo vytvárali: J. Jesenský, Ivan Krasko, Ilja Erenburg, Zd. Nejedlý, M. Rilski, I. Olbracht, Vít. Novák, Jan Mukařovský. Na sjazde boli českí spisovatelia zastúpení Karlom Konrádom, Josefom Rybákom, dr. Scheipflugom, L. Linhartom, L. Čivrným, F. Nechvátelom, Janom Drdom a P. Bojarom.

smeru a praktických cieľov kultúrnej a kultúrnopolitickej práce. Aj z nepriamej súvislosti medzi rokovaním KSS a následným rokovaním predstaviteľov slovenskej kultúry by sme mohli vyvodiť uzáver, že ak žilinskú konferenciu charakterizovalo predovšetkým úsilie o rekonštrukciu hospodárskeho života, súčasne rokovanie v Banskej Bystrici poznačilo úsilie o rekonštrukciu, obrodu duchovnú.

Obsah rokovania sjazdu ako by určovali slová Fraňa Kráľa o Banskej Bystrici, »ktorá svojou žiarou oznámila svetu, / že sami Slováci si krvou odstránia / biľag im vrytý zradou na štafetu«.[10]

Každý prejav, pozdrav, vystúpenia jednotlivých umeleckých a vedeckých pracovníkov za východiskový pokladali moment Slovenského národného povstania. Tento fakt v roku 1945 nezostával v polohách prázdnej glorifikácie. Prislúchalo mu také miesto vo vedomí ľudu a v histórii národa, že obísť ho znamenalo neprijateľný prístup k otázkam budúcnosti národa v každej oblasti, teda aj v kultúrnopolitickej. Určiť postoj k Slovenskému národnému povstaniu znamenalo aj v zornom uhle ročných skúseností octnúť sa na rázcestí, na ktorom jedna cesta určovala hlavný smer vývinu národa. Popri prekonanej ceste neslobody tiahla sa cesta vedľajšia: po nej ísť znamenalo vydať sa bezperspektívne mimo hlavný tep v organizme národa. Preto v Banskej Bystrici padlo jednoznačné rozhodnutie: pokračovať v tom smere, ktorý sa vykryštalizoval v Povstaní aj pre oblasť kultúrnopolitickú, čiže odsúdením všetkého spiatočníckeho určujúcou zásadou, ktorá sa mohla uplatniť, bola len cesta veľkej demokratizácie kultúry. Nebolo prejavu alebo iného dokumentu — pozdravných telegramov Stalinovi, prezidentovi Benešovi, Slovenskej národnej rade — aby nevychádzal z duchovnej výzbroje Povstania, ako zo zásobárne hodnôt trvalých. Na túto otázku kládli akcent všetci: literáti, politici, historici, umelci, filozofi, výtvarníci, hostia z Prahy i Sovietskeho sväzu. Zaraďovali ju nielen do súvislosti postavenia slovenského národa a chápania jeho štátnosti spolu s českým národom, ale aj do súvislosti s európskym dianím, ako vymanenia sa národa »z malosti zemepisnej i početnej k veľkosti podujatí a činov«, kedy národ prekonal v sebe samom »svoju kútkovitosť« a svoje »malosvetárstvo«.

Sjazd hodnotil umelecko-vednú produkciu posledných 6 rokov kritériami nie zhovievavými. Neprichodilo mu však vykonať revíziu umeleckej činnosti, pretože umenie a tvorba, »ktorá sa bez zapýrenia umením môže nazvať«, nevytvorili ideológiu, ovplyvňujúcu oficiálny verej-

---

[10] Táto báseň vytvára široké motto sborníka, ktorý obsahuje dokumenty zo sjazdu v Banskej Bystrici. Okrem nich v sborníku uverejnili básne F. Kráľa, J. Raka, úryvky prózy povstaleckej od P. Jilemnického, predsjazdové články uverejnené v Pravde, Rudom práve, Národnej obrode, Novom slove, Čas, orgán Demokratickej strany, uverejnil až po sjazde zprávu z Manifestom zo sjazdu. K sjazdu sa viaže aj článok dr. M. Pišúta, *Súd svedomia*, uverejnený v Čase. Pozornosť príprave sjazdu Čas nevenoval.

ný život: »Nacizmus uznávala a velebila nanajvýš periféria,« povedal L. Novomeský.[11]

Ináč pristúpili účastníci sjazdu k hodnoteniu osobnej občianskej statočnosti a vzťahu umelca a diela k politickému životu. Tu išlo o konkrétny postoj tých slovenských spisovateľov k Povstaniu, ktorí svoje podpisy dali na Ohlas Spolku slovenských spisovateľov. Popri jednoznačnom odsúdení Ohlasu (»nenachodíme nijakého ospravedlnenia pre jeho existenciu«) sa prejavili aj tendencie pochopiť, zdôvodniť konanie jednotlivcov, diferencovať umeleckú tvorbu od mylného občianskeho kroku. Po vystúpení J. Kostru otázka bratislavského Ohlasu sa ukončila tak, že účastníci sjazdu »... prijali tento prejav básnika ... s dlhotrvajúcim potleskom na znak akceptovania jeho vývodov a očistenia nerozmysleného nielen jeho kroku, ale aj všetkých ostatných, ktorých sa to týkalo.«[12] Takto likvidovaná záležitosť bratislavského protipovstaleckého Ohlasu predpokladala ovšem dôkladnú očistu v zmysle Košického vládneho programu v radoch tých umeleckých a vedeckých činiteľov, ktorí svojou prácou vytvárali oblasť fašistickej ideológie.

Vzťah k odkazu minulosti sa neobmedzil v rokovaní sjazdu len na vzťah k Slovenskému národnému povstaniu. Nie na diametrálne odlišnom póle sa účastníci sjazdu hlásili k dávnejšiemu odkazu, k trenčiansko-teplickému sjazdu slovenských spisovateľovv r. 1936. Oprávnenosť nadviazať na toto rokovanie (účastnili sa ho takmer všetci organizátori banskobystrického sjazdu) dávala totožnosť uzáverov, ku ktorým po skúsenostiach s fašistickou minulosťou sa znovu vrátilo prvé stretnutie pokrokových umelcov a vedeckých pracovníkov. Veľmi živo ešte pôsobiaca minulosť potvrdila správnosť zásad trenčiansko-teplického rokovania, ktorý už v r. 1936 bol veľkým varovaním pred nebezpečenstvom »barbarského fašizmu«. Tak isto motívy trenčiansko-teplického sjazdu sa opakovali r. 1945. Vracali sa k nim rečníci, tí, ktorí pred 9 rokmi hľadali cesty slovenskému kultúrnemu životu.

Keď chceme obsiahnuť pluralizmus podnetov pre vypracovanie smerov kultúrneho rozvoja a porovnať ich aj s tým, ako boli hierarchizované v r. 1936 a znovu po 9 rokoch, vidíme takmer ich úplnú totožnosť. Predovšetkým to bol L. Novomeský, ktorý aj roku 1936, aj roku 1945 v svojich sjazdových prejavoch nepokladal za prospešné pre rozvoj kultúry uzavretie sa do rámcov nacionálnych. Napokon, obavy pred »barbarským fašizmom«, vyslovené v roku 1936, potvrdili sa v kultúrnej oblasti v tom, že ľudáci uzavretí do úzkych nacionálnych rámcov, pripustili jedinú orientáciu, a to na nič iné, len na kultúru nemeckú, vypreparovanú fašizmom. Dôsledok toho bol v najširších vzťahoch ľudských, spoločenských, politických, morálnych aj ten, že »čier-

[11] *Zborník I. sjazdu umelcov a vedeckých pracovníkov*, Bratislava 1946, s. 49.

[12] Tamže, s. 100.

ne roky európskej kultúry boli čiernymi rokmi kultúry slovenskej«. Takéto hodnotenie podal na sjazde L. Novomeský.[13]

Nešlo však len o nesúhlas s ľudáckym vlastenčením, išlo o odsúdenie celej minulosti, časove uzavretej rokmi 1939—1944. Aj keď nesloboda týchto rokov »nedosiahla u nás hneď v prvých rokoch mieru utrpenia toho stupňa ako inde, nezračila sa v tejto okolnosti ľahostajnosť národa voči programatickému zrádzaniu jeho ideálov a vonkoncom už nie jeho príchylnosť k osnove, pre ktorú bol svet zavlečený do vojnového besnenia«.[14] Prirodzeným rezultátom vývinu slovenského žitia bolo to, čo sa realizovalo v auguste 1944, predsa však bolo treba usmerniť vývin, a to tak, aby sa vytvorili v kultúre také hodnoty, ktoré budú garantom len pokročilosti národa. Preto rokovanie sjazdu poznačilo úsilie hľadaniam všetkých zdravých podnetov.

Pluralizmus podnetov, ktorý vyjadroval zábezpeku demokratizácie kultúry, bol aj v roku 1945 vyjasňovaný a určovaný v podstate tými smermi ako v roku 1936. Bola to línia rozvoja na základe domácich najprogresívnejších tradícií osobitne od časov štúrovských najprenikavejšie doplnená o najnovšiu tradíciu národného povstania. Tento vnútorný rámec dopĺňovala orientácia na prijímanie podnetov v prvom rade zo strany českého kultúrneho prostredia ako prostredia slovenskému národu najbližšieho, a orientácia na sovietsku a slovanskú kultúru, neizolujúc sa ani od vplyvov demokratickej kultúry európskeho Západu. Vo vedomí, že je nesprávne vytvárať pre kultúru nejaké »čisté podnebie« len v domácom národnom rámci, dotvárali slovenskí kultúrni pracovníci program pre nastávajúce obdobie predovšetkým zdôrazniac nové vzťahy medzi českým a slovenským národom v oblasti politickej, a to budované na princípe »rovný s rovným«, a aplikujúc tento princíp aj na oblasť kultúry. Z tohto východiskového aspektu potom formulovali spôsob, ako vymedziť miesto kultúry malého národa v európskom, svetovom spoločenstve.

Tak ako roku 1936 hľadali cesty, ako včleňovať slovenský národ do svetového kultúrneho a spoločenského jestvovania a stavať ho na stranu kultúrnej pokročilosti veľkých národov, a »to takou literárnou prácou, ktorá je v súlade s túžbami ľudu z sociálnu spravodlivosť«, tak aj v roku 1945 hľadali spôsob, ako prekonať pocity malosti. Na problém komplexov z národnej malosti pozeral sa L. Novomeský kriticky, zaradiac ich do kategórie »pohodlnej oportunity«, ktorej »generálnym argumentom bola naša malosť«. Východiskom určil úlohu energicky popierať pohodlníctvo, pocity menejcennosti, oportunitu, pomýlené vedomie bezvýznamnosti, »pretože sme malí«. Ako prekonať pocity malosti? »...šírením povedomia, že sme takí veľkí ako hocikto iný na svete, ak vyznávame s ním spoločnú myšlienku, ak s ním spoločné sú naše nároky i povinnosti voči životu a spoločnosti...«.[15]

[13] *Zbornik I. sjazdu umelcov a vedeckých pracovníkov*, Bratislava 1946, s. 68.
[14] Tamže, s. 68.
[15] *Zbornik I. sjazdu umelcov a vedeckých pracovníkov*, Bratislava 1946.

Pozastaviť sa je radno pri otázke orientácie našej kultúry v európskom priestore, ako bola nastolená na sjazde. Kultúrnu a umeleckú tvorbu slovenskú ovplyvňovala tvorba západnej Európy i európskeho východu, pri prevládaní vplyvov východu, sveta slovanského. To bola objektívnosť. Po roku 1945 ostávala táto dilema Východ či Západ riešená »rozhodným priklonom nášho kultúrneho života k slovanskej kultúre, menovite ku kultúre východných Slovanov«, neopúšťajúc ani záväzky s kultúrou západnou, najmä kultúrou francúzskou, ktorá svojím vplyvom poznačila od tridsiatych rokov slovenské umenie. Rovnocennosť a potrebu týchto vplyvov na slovenskú tvorbu chápali umelci a spisovatelia aj na trenčiansko-teplickom sjazde. »Západ«, povedal v roku 1936 L. Novomeský, »je pre nás pochopom pre tú *kultivovanosť*, ktorá tam bola a je veľkou samoúčelnou jej tvorcov vytváraná a hromadená. Východ zas, ako bol premenený po vojne ruskou revolúciou, dáva *vodidlo*, pohľad na svet, bezpečný spôsob poznávania dejov a ich vytvárania a pretvárania.«[16] Tento postoj ostával platným aj po roku 1945. Otázka: Západ či Východ, Francúzko či Rusko, Moskva či Paríž bola na sjazde v Banskej Bystrici prijatá bez diskusií a polemík, tak ako jej platnosť vymedzil L. Novomeský: »Na križovatke takto vyznačenej, uvedomujeme si veľmi jasne, že keď aj plnou vôľou nášho národného a kultúrneho bytia prináležíme k Východu, tvar i vývin nie jednej významnej umeleckej disciplíny a vynikajúceho kultúrneho zjavu u nás bol podmienený príbuzenstvom k duchovnému a kultúrnemu ruchu západnému, preto tiež nechápeme *jednoznačnosť* našej kultúrnej orientácie ako *jednostrannosť* a náš ďalší vývoj je otvorený oplodňujúcim vplyvom z ktorejkoľvek strany.«[17] (Podčiarknuté v dokumente.) Takto chápané súvislosti dotvárali, ovplyvňovali prospešne oblasť národnej kultúry. Boli vytýčené cesty pre prirodzené pôsobenie dvoch kultúr, tak Východu, ako aj Západu.

V jednom momente v tejto dileme pokladal L. Novomeský potrebné urobiť revíziu. Išlo o určité »myšlienky a koncepcie spoločenské i politické, nesprávne rozlišované na západné a východné, na ruské a neruské, v skutočnosti o koncepcie spoločenskej a politickej demokracie v socialistickom a liberalistickom poňatí«.[18] V podstate tu nešlo len o docenenie faktu víťazstva Sovietskeho zväzu v druhej svetovej vojne a o uvedomenie si vojenskej prevahy a potencie socialistickej krajiny a najmä o rešpektovanie hodnôt spoločenských a morálnych a ich dosah na všetky oblasti spoločenského života, teda aj na kultúru. Tu išlo aj o problém demokracie usmernenej na socialistický vývin proti tendenciám po liberalistickom chápaní demokracie. Liberalistické chápanie demokracie sa už v lete 1945 prejavovalo v publicistike, preto

[16] Tamže, s. 76.
[17] Tamže, s. 75.
[18] Tamže, s. 77.

bolo nutné vyjasniť otázku vzťahu k demokracii; či v socialistickom, alebo liberalistickom chápaní. Prejav L. Novomeského vyjadril stanovisko komunistické — za socialistické chápanie demokracie.

K rokovaniu sjazdu patrilo ustanovenie Umeleckej a vedeckej rady. Medzi úlohami, ktoré prislúchalo vyriešiť prvej Umeleckej a vedeckej rade, stála úloha vyriešiť otázky odborovej organizovanosti umeleckých a vedeckých pracovníkov a vzťah Rady k odborovým organizáciám tak, aby bola rovnaká organizačná štruktúra v Čechách i na Slovensku. V popredí povinností Rady bola úloha uskutočniť očistu od tých, čo sa previnili proti národnej cti a svojou činnosťou »poškodili samotné možnosti vývoja nášho umenia a vedy«.[19]

Manifestačné zasadanie sjazdu vyplnil slávnostný akt udelenia národných cien J. Jesenskému, Ferdišovi Kostkovi, J. Cikkerovi, A. Bagarovi, I. Hrušovskému, D. Ilkovičovi, Št. Bellovi. Na zasadnutí sa určili zástupcovia kultúrnych pracovníkov do Slovenskej národnej rady a Dočasného národného zhromaždenia pre sjazd národných výborov, ktorý zasadal tiež v Banskej Bystrici 28.—29. augusta a volil poslancov do Slovenskej národnej rady a Dočasného národného zhromaždenia.

Manifest slovenských umelcov a vedeckých pracovníkov prijatý v Banskej Bystrici v auguste 1945, deklaratívne vyjadril problémy, ktoré sjazd riešil, a stanoviská, ktoré zaujal. Vyzval ako vôľa demokratických síl na Slovensku splniť vládny program, najmä v oblasti kultúry. Dosť bol zameraný na otázky minulosti, čo vzhľadom na posledné roky postavenia slovenského národa bolo nevyhnutné najmä preto, aby medzi pracovníkmi kultúrneho frontu nestáli tiene minulosti, aby si zasadli za »čistý stôl«.

Miesto I. sjazdu umelcov a vedeckých pracovníkov v povojnovom vývine Slovenska určil celý obsah a charakter rokovania: to, čo ujasňovaním si vzťahov dvoch najbližších národných kultúr a nutnosti ich vzájomného pôsobenia (pravda, v tom čase slovenská kultúra bola menej rozvinutá než česká), určením miesta malého národa a jeho kultúry v svetovom dianí započalo roku 1936 na sjazde v Trenčianskych Tepliciach, ďalej dotvárali účastníci sjazdu v Banskej Bystrici v auguste 1945. Je tu evidentná priama návaznosť na trenčiansko-teplické rokovanie, pravda, výrazne umocnená Slovenským národným povstaním, víťazstvom nad fašizmom a vznikom novej demokracie v Československu. Uzávery rokovania banskobystrického sjazdu obsiahli v sebe možnosti pre veľkú modernizáciu slovenskej kultúry. Veľmi priaznivým činiteľom tu bola skutočnosť, že na čelných miestach národnej kultúry stála garnitúra najvýznačnejších tvorcov tejto kultúry a naviac — bola to nielen elita národa a jeho kultúry, ale elita spätá s ľudom prostredníctvom komunistickej strany.

[19] Tamže, s. 128.